

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas un Psiholoģijas fakultāte

Psiholoģijas nodaļa

Psiholoģijas maģistra studiju programmas

Studente Svetlana Berģe

Stud. apl. Nr. sb05054

Maģistra darbs

Pedagogu spēja atpazīt depresijas pazīmes pusaudžiem

Darba vadītājs: Ph.D., asoc. prof. Solveiga Miezīte

Rīga 2007

Saturs

Satura rādītājs.....	2
Rezumējums	3
Abstract.....	4
Teorētiskā daļa.....	5
Depresijas fenomens bērniem.....	6
Depresijas nozīme un izpausmes bērniem.....	6
Situācija Latvijā saistībā ar depresijas izplatību starp pusaudžiem.....	9
Pedagogu prasmes, novērojot bērnus	10
Veids, kā skolotāji apraksta depresijas pazīmes pusaudžiem.....	12
Ieteikumi, kurus piedāvā pedagogi sadarbībai ar depresīviem bērniem.....	14
Metode.....	16
Pētījuma dalībnieki.....	16
Instrumentārijs	16
Procedūra.....	16
Rezultāti.....	17
Iztirzājums.....	26
Literatūras saraksts.....	32

Rezumējums.

Šis pētījums paredz uzsākt izpēti par to, kādas ir pedagogu stratēģijas, iesaistoties skolēnu emocionālo grūtību risināšanā Latvijā. Šis ir pirmais šāda veida pētījums Latvijā. Līdzīgi pētījumi veikti Austrālijā, Kanādā, Grieķijā.

Analizējot literatūru, var secināt, ka depresijas izpausmes bērniem ir atzīmējamās, pamanāmas uzvedībā un reakcijās. Vairāki pētnieki atzinuši, ka depresijas iezīmes agrīnā bērnībā un pirmspubertātes vecumā ir saistītas ar nopietnu risku, ka depresija vai citi traucējumi (alkoholisms, suicidālas domas) var attīstīties vēlākos vecumposmos. Šajā pētījumā paredzēts noskaidrot, vai pedagogi Latvijā atpazīst depresijas pazīmes skolas vecuma bērnos; kādā veidā viņi apraksta skolēnus, ar paaugstinātu depresivitātes līmeni pēc pašvērtējuma; kādus ieteikumus viņi piedāvā sadarbībai ar depresīviem bērniem; vai pastāv saistība starp bērnu depresijas līmeņa mērījumiem un pedagoga izpratni par skolēnu psiholoģisko stāvokli.

Pētījuma dalībnieki ir skolā strādājoši pedagogi, kā arī 3., 4., 5. klašu skolēni.

Pielietotās metodikas ir 1) The Childrens Depression Inventory(1992, M.Kovacs)(CDI); 2) The Childrens Depression Ratings Scale for Classrooms(CDRSC), (M.Moris, 1978), Short form of the Childrens Depression Rating Scale for Classrooms.

Pētījumā noskaidrots, ka pedagogi atpazīst depresivitātes pazīmes bērnos. Kā nedepresīvas pazīmes min galvenokārt smaidīgumu, aktivitāti, mierīgumu. Min tādas pazīmes kā –gaišs, jauks, bez ļaunuma, pieklājīgs, respektējams, gatavs runāt. Kā depresīvas pazīmes tiek minētas: bēdīga seja, paaugstināta aktivitāte, īgnums, kaušanās, impulsivitāte, arī, ka depresīva pazīme ir tas, ka bērns ir neaktīvs un kluss. Novērtējot depresivitātes iezīmes, skolotāji min dinamiku- „agrāk bija nelaimīgāks”. Skolotāji vairās minēt jēdzienus laimīgs/nelaimīgs, depresīvs/nedepresīvs.

Lai palīdzētu bērniem ar depresiju, skolotāji min iespēju skolēniem sadarboties ar psihologu. Kā otru faktoru, uzsverot tā svarīgumu, skolotāji nosauc nepieciešamību vecākiem vairāk sadarboties ar pedagogiem. Pedagogi atzīst, ka ir gatavi sadarboties ar psihologu savu grūtību risināšanā un uzsver, ka, pedagogam ir svarīga ar klasi pavadītā laika kvalitāte, kur optimāli klasē ir 18-23 bērni.

Pētījumā tika noskaidrots, ka pastāv nozīmīga saistība starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un pedagogu novērtējumu par skolēnu depresivitāti aptaujātajā grupā.

Atslēgas vārdi: skolotāji, depresija, skolēni, atpazīšana, skola, pašvērtējums.

Abstract

This study is a pilot investigation for exploring pedagogical strategies, needed to solve pupils' emotional difficulties in Latvia. Similar investigations have been carried out in Australia, Canada, and Greece. An analysis of the literature informs us about the symptoms of depression in children which we can see in behavior and reactions. Investigators have recognized, that symptoms of depression in infancy and early childhood are connected with serious risk, depression and other disorders such as alcoholism which can grow up over time. In this investigation we want to establish whether pedagogues in Latvia recognize features of depression in pupils, how they characterize pupils, who have a high level of depression, what kind of advice they propose for intervention with depressive children and whether they connections between measures of the depression level and the understanding by teachers about their pupils' psychological condition. Participants of the investigation are teachers who are working in this schools as well as pupils from classes 3rd, 4rd and 5rd.

Methodologies: 1) The Childrens Depression Inventory (1992, M.Kovacs) (CDI); 2) The Childrens Depression Ratings Scale for Classrooms (CDRSC), M.Moris, 1978), Short form of the Children's Depression Rating Scale for Classrooms, partly structured interview for teachers.

This investigation show's that teachers recognized features of depression in their students. As nondepressive features they mentioned smiling, activity, peace fulness, and such features as fair, nice, without harm, polite, respectful, ready to talk. Features of depression are: sad face, high body activity, annoyance, fighting, impulsivity. Teachers mention, that a feature of depression is when the child is passive and calm. Teachers mention dynamic of depression -"previously child was unhappy". Teachers don't mention concepts such as -happy/unhappy. In order to help children with depression, teachers mention the possibility to cooperate with the psychologist, in some occasions also with a social pedagogue. As a second factor, highlighting the importance of it, teachers mention the necessity to cooperate between teachers and parents. Pedagogues admit, that they are ready to cooperate with the psychologist and accent that it is very important for teachers when they are together with a class, where there are 18-23 pupils. During this investigation it was established, that there is an important association between pupils' self-esteem, depression and recognition by teachers questioned of pupils' depression in the group.

Key words: teachers, depression, pupils, identification, school, self-esteem.

Teorētiskais pamatojums

Klīniskajā psiholoģijā ir samērā daudz pētījumu, kas saistās ar depresijas fenomena izpēti. Šis aspekts tiek apskatīts gan psiholoģiskā, gan medicīniskā griezumā. Viens no pirmajiem zinātniskajā literatūrā depresijas fenomena pētīšanai pievērsās Z.Freids savā darbā "Sēras un melanholija" (Freud, 1916), kurā ir izklāstījis psihoanalītiskos priekšstatus par personības struktūru depresīvam cilvēkam. Savukārt Dž.Boulbijs atzīmē, ka depresijas pamatā ir nedroša piesaiste, kas veidojusies bērnam attiecībās ar māti agrīnā bērnībā (Boulbijs, 1998). Citi pētnieki atzīmē, ka depresijas attīstību ietekmē vide- ģimene, brāļu un māsu attiecības, vienaudžu attiecības, piemēram, pētnieki Reinoldss, Andersons un Bartells (Reynolds, W. Anderson, G., un Bartell, N., 1985), kā arī Hops, Levinsons, Eindrjūss un Robertss (Hops, Lewinsohn, Andrews & Roberts, 1990) atzīmē, ka nozīme ir sociālajam atbalstam. Tomēr ir mazāk pētījumu, kurus var attiecināt uz depresijas atpazīšanu citos līdzcilvēkos, tai skaitā arī bērnos. Džons Maags (Maag, 2002) atzīmē, ka 2%- 21% skolas vecuma bērnu skar depresijai līdzīgs stāvoklis. Fils Snīmans (Snyman, 2000) atzīmē, ka jaunām meitenēm, kurām nav diagnosticēta depresijas klīniska forma, ir raksturīgi laiku pa laikam justies grūtsirdīgām, nomāktām.

Bērnu līdzsvarota un veselīga emocionāla attīstība ir svarīga mūsu sabiedrības attīstības prioritāte. Pētnieki Hiršfelds un Bīdermans, kā arī Veissmans atzīmē, ka depresijas laicīga diagnosticēšana ir ļoti nozīmīga tieši agrīnā periodā (Hirshfeld, Biederman 1997; Weissman, Goldstein, Mcavay, Nunes, Verdelli, 1999). Tādēļ lielu ieguldījumu var dot pedagogi, kuri prot atpazīt nomāktības pazīmes bērnos un spēj viņiem palīdzēt justies pilnvērtīgiem. Timotijss Smits un Solveiga Miežītis (Smith T.A., Miežītis S., 1992) atzīmē, ka tieši uzvedība ir nozīmīga bērnu emociju izpratnē, jo nereti pedagogi uzsver novērojamo uzvedību kā tiešu emociju izpausmi, nediferencējot pārdzīvojumu nozīmi, ja tie nav ārēji novērojami.

Kādēļ šāds pētījums izvēlēts? Pētnieki ir atklājuši, ka ir svarīgi laikus atpazīt depresijas pazīmes un veikt nepieciešamo intervenci, lai mazinātu sekojošas izmaiņas personībā. Pervova (Pervova, 1999) atzīmē pētījumus, kuri apliecina, ka pastāv ievērojama depresijas līmeņa paaugstināšanās apmēram 11 un apmēram 14 gadu vecumā, turklāt šim paaugstinājumam pievienojas anhedonija, suicīdu skaits ar letālu iznākumu, narkotiku un alkohola atkarība. Līdzīgu atziņu pauž pētnieki Kaplans, Hongs un Veinholds (Kaplan S.L., Hong G.K., Weinhold C., 1984), Reinhercs, Frosts un Bigle (Reinherz H.Z., Frost A.K.,

Bigle P.,1991). Tāpat arī pētnieki Harringtons (Harrington, 1990) un Strobers un Karltons (Strober, Carlton,1982) secina, ka depresijas iezīmes agrīnā vecumposmā ir saistītas ar nopietnu risku, ka depresija vai citi traucējumi var attīstīties vēlākos vecumposmos.

Depresijas fenomens bērniem

Citrins un Makņjū (Cytrin, McKnew,1974, kā minēts Rutter, Izard, Read, 1986) nošķir bērnu depresiju no pieaugušo depresijas, atzīmējot, ka bērniem tā var izpausties maskētā veidā vai kā depresīvie ekvivalenti. Daniels Hells (Hell, 1999) depresiju raksturo kā "biosociālu modeli, kura izmantošana tiek piedāvāta vairākam cilvēku, kuri nonākuši nelabvēlīgā situācijā". Šāds skaidrojums paver iespēju raudzīties uz depresiju izraisošajiem faktoriem un sekām kopumā, pieļaujot izvēles iespējas situācijas novērtējumā.

E.Tērauds, R.Andrēziņa un B.Kupča (Tērauds, Andrēziņa, Kupča, 2002) atzīmē, ka depresijas veidu raksturo tās simptomātiskās vai sindromoloģiskās izpausmes, pēc kurām vadoties, depresijas veids tiek arī klasificēts. Autori atzīmē, ka depresijai bērniem un pusaudžiem, tāpat kā pieaugušajiem, ir daudzveidīgi simptomi, tomēr atšķirība ir simptomu specifiskā, piemēram, kā depresijas pazīme bērniem var būt nervozitāte, kaitināmība, emocionāla labilitāte. K.Maslovska (Maslovska, 2002) nosauc pazīmes, kuras var prevalēt depresīviem bērniem: ir garastāvokļa maiņas, pazemināts pašvērtējums, pasivitāte, ēstgribas traucējumi, miega traucējumi, psihosomatiskas sūdzības, raksturīgi negadījumi, suicidālas runas vai rīcība, uzbudinājums un aktivitāte, sociāli nepieņemama uzvedība, traucēti sociālie kontakti, problēmas skolā.

Pētnieki Ollendiks, Selimane, Goza, Singhs (Ollendick, Seligman, Goza, Byrd, Singh, 2003) atzīmē, ka saistībā ar depresiju mērķtiecīgāk ir izmantot divu dimensiju modeli, respektīvi, depresija ir ciešākā mījsakarībā ar trauksmes faktoru, nekā trīsdimensiju modelī, kur pieņemts, ka depresīvās reakcijas ietekmē divi mainīgie. Turklāt ciešāka šī sakarība ir zēniem nekā meitenēm un vairāk bērniem kā pusaudžiem. No tā var secināt, ka nozīmīgi ir pētīt tieši ar depresiju saistītos cēloņus, ietekmes un sakarības, un šajā pētījumā izmantota tieši šāda pieeja.

Depresijas nozīme un izpausmes bērniem.

Nozīme ir pazīmēm, kuras tiek uzskaitītas, atzīmējot bērna nomāktību vai depresiju.

Veinberg, Rutman u.c (1973) min simptomus, pēc kuriem varētu vadīties, atpazīstot nomāktību un depresiju bērnos (skat.1.tabulu).

1.tabula. Bērnu depresijas simptomi pēc Veinberg.

Depresijas simptomi	Depresijas simptomu izpausmes apraksts
Nomākts garastāvoklis	-bēdīgs, nelaimīgs; -pesimistisks; -garastāvokļa svārstības;
Pašnoniecināšanās tieksme	-mazvērtības izjūta; -nepamatota vainas apziņa; -vēlēšanās aiziet vai aiziešana no mājām; -pašnāvības domas un mēģinājumi;
Agresīva uzvedība, uzbudinājums	-grūti pārvarēt tieksmi kauties; -naidīgums; -izaicinoša uzvedība; -tieksme uz pēkšņām dusmām un kauslīgu uzvedību;
Sekmju pazemināšanās	Skolotāji sūdzas par bērna : -vājo uzmanības koncentrāciju stundās; -aizsapņošanos; -vāju atmiņu; -agrākās uzcītības trūkumu mācību darbā; -parastās intereses zudumu par ārpuskolas nodarbībām;
Izmaiņas attieksmē pret skolu	-neiepriecina skola; -negrib iet uz skolu;
Sociālo kontaktu samazināšanās	-mazāk draugu, mazāk iesaistās grupās, sociāli norobežojas;
Ierastās enerģijas zudums	-jūtas garīgi vai fiziski noguris; -zaudē parasto interesi par vaļaspriekiem, skolas nodarbībām;
Somatiskas sūdzības	-galvassāpes; -vēdera sāpes; -muskulu sāpes u.c. somatiskas sūdzības;
Miega traucējumi	-miega trūkums vai pārmērīga miegainība; -grūti atmosties no rīta;
Ēstgribas izmaiņas	-apetītes zudums, svara samazināšanās; -pārmērīga ēšana, svara palielināšanās.

Klermans, Dimascio, Veismans, Prusovs un Peimel (Klerman, Dimascio, Weissman, Prusoff, Peimel(1974), balstoties biheviortiskajā pieejā, atzīmē, ka depresija ir ne tikai dezadaptīva reakcija, piemēram, depresīvām reakcijām ir arī adaptīvas funkcijas jaundzimušajiem:

- 1) sociālā komunikācija;
- 2) psiholoģisks uzbudinājums;
- 3) subjektīvas atbildes;
- 4) psihodinamiskie aizsardzības mehānismi.

Autori apgalvo, ka depresija vienmēr veic adaptīvas funkcijas neatkarīgi no vecuma, ko pierāda reaktīvās depresijas ierobežotais turpinājums.

Pētnieki Forsters (Forster ,1973) un Levinsons (Lewinsohn,1974) apgalvo, ka uzvedības līmenī depresīvas reakcijas ir nespēja pielāgoties un mēģinājums to aizvietot ar disforiskām un izvairīgām sūdzībām un aizsargreakcijām, kā, piemēram, sūdzēšanās, aizkaitināmība. Šīs disforiskās reakcijas tiek uzturētas, ja nav pietiekoša pozitīvā pastiprinājuma. Savukārt Libermans un Raskins (Lieberman& Raskin,1971) izvirzīja tēzi, ka depresīvās pazīmes pastiprinās, ja pastiprina dezadaptīvu uzvedību.

Interesants ir psihiatra Daniela Hella (Hell,1999) jautājuma par depresiju uzstādījums. Autors atzīmē, ka, pētot depresiju, galvenokārt ir kauzāls pieprasījums-kādēļ ir notikusi saslimšana ar depresiju, bet cēloņa noskaidrošana ne vienmēr ved tālāk. Tādēļ ir vērts jautāt: ar kādu mērķi, kas notiks, ja būs depresija? Terapeitiski tas nozīmē, ka depresīvas reakcijas var apskatīt ne tikai kā pagātnē notikušu atgadījumu sekas, kuras nav iespējams mainīt, bet kā reakcijas un centienus, kurus var atpazīt, identificēt un ar attiecīgu iedarbību koriģēt.

Pētnieki Judīte Vīnere un Kristīne Tardifa (Wiener, Tardif, 2004) pētījumā tika salīdzināti dažādu mācību iestāžu bērnu ar mācību grūtībām, sociālo pieņemšanu, draugu skaitu, attiecību ar labākajiem draugiem ciešumu, priekšstatu par sevi, vientulību, depresiju, sociālajām prasmēm un problemātisku uzvedību; tika secināts, ka bērniem iekļaujošajās klasēs ir vairāk apmierinošas attiecības ar viņu labākajiem draugiem, viņiem ir mazāka vientulības sajūta un mazāk satraukuma parādīšanās uzvedībā kā bērniem speciālās izglītības pašsavaldīšanās klasēs. No šī pētījuma izriet, ka bērniem ir iespēja justies pieņemtiem parastā sabiedrībā, kur nav vienkopus indivīdi ar līdzīgiem uzvedības un savstarpējo attiecību modeļiem.

Pētījumā, kuru veica Kistnere, Deivida un Vaits (Kistner, David, White, Bradley, 2003) tika pētītas etniskās un seksuālās atšķirības depresīvo simptomu izpausmē kopā ar pieņemtiem mediatoriem šīm atšķirībām (akadēmiskie sasniegumi, vienaudžu pieņemšana) afro-amerikāņu(n=272) un eiro-amerikāņu(n=630) bērniem 3-5-klasēs. Grupu salīdzinājums parādīja nozīmīgu etnisko un dzimuma faktoru interakcijas ietekmi uz depresīvajiem simptomiem. Afro-amerikāņu zēni atspoguļoja vairāk depresīvo simptomu kā eiro-amerikāņu zēni, kamēr attiecīgi meiteņu grupas uzrādīja izlīdzinātāku līmeni depresīvajiem simptomiem. Dzimumu atšķirības depresīvo simptomu izpausmē atšķirās etniski: zēni bija depresīvāki kā meitenes afro-amerikāņu grupā, kamēr meitenes bija depresīvākas kā zēni eiro-amerikāņu grupā. Etniskuma un dzimuma interakcijai kā starpnieks bija akadēmiskie panākumi, bet ne vienaudžu pieņemšana. Šis pētījums ir nozīmīgs, lai izprastu mehānismu, kas ir pamatā depresīviem simptomiem pirms pusaudžu gadiem un lai sagatavotu iejaukšanos, lai novērstu depresiju .

Cuijpersa, Van Stratena, Smits un Smit (Cuijpers, Van Straten, Smits, Smit, (2002) atzīst, ka skola var būt laba vide, lai identificētu un izlīdzinātu depresīvas pazīmes bērniem. Savā pētījumā autori veica metaanalīzi, kur tika veikts depresijas skrīnings un depresijas simptomu gadījumā arī tika veikta interence. Bērniem vecumā no 7-14 gadiem tika vēltītas 5 pētījuma sadaļas. Autori atzina, ka, vispārīgi pētot depresijas līmeni skolā, grūti pateikt, tieši kāds psihoterapijas veids būtu visiedarbīgākais katrā atsevišķā gadījumā, tomēr agrīns depresīvo pazīmju skrīnings un interence skolas vidē var atvieglināt depresijas slogu bērniem un jauniešiem.

Situācija Latvijā saistībā ar depresijas izplatību starp pusaudžiem

Latvijā pētījumā no 2002 līdz 2003 gadam par 5 krīžu centru veiktajām sarunām liecina, ka 9% bērnu jūtas izolēti un vientuļi, 20% bērnu ir problēmas attiecībās ar vecākiem, 33% bērnu atzīst problēmas attiecībās ar citiem cilvēkiem, un šie dati nav īpaši atkarīgi no vecuma. Tas apstiprina, ka Latvijā ir daudz bērnu, kurus uztrauc saskarsmes un komunikācijas problēmas savstarpējās attiecībās. Savukārt 17% bērnu atzīmē sev depresīvu garastāvokli un 2%- pašnāvnieciskas domas. Psihiatrs J.Bojārs min datus, ka pasaulē pusaudžu vecumā saslimstība ar depresiju ir apmēram 15%. Tāpat Latvijā pētnieki Miezītis S., Kalniņa I., Ranka I., Ervika G veica pētījumus, lai konstatētu depresijas izplatību skolās (Miezītis S., Kalniņa I.,1995; Ranka I., Miezītis S., Kalniņa I &Ervika G.,1996; Miezītis S.,

Ranka I.,2001). To laikā tika adaptēts instrumentārijs depresijas noteikšanai skolēniem Latvijā un pētīta depresivitātes izplatība starp skolēniem.

Pedagogu prasmes, novērojot bērnus.

Pētnieki Edvards un fon Hippel (Edwards,1990, Edwards & von Hippel, 1995) apgalvo, ka cilvēki uz situāciju reaģē atkarībā no tā, kādā veidā tā viņus ietekmē- ja nostādne veidojas kognitīvi, tad to cilvēks mēģinās mainīt racionāli, ja tā bāzēta uz emocijām, tad reaģēšanas veids arī drīzāk būs emocionāls. Tādā veidā var domāt, ka bērnu emocionālās svārstības un depresijas pazīmes labāk atpazīst pedagogi, kuriem ir labāka informācija par depresiju, ja viņu iestrādnes ir vairāk kognitīvas, vai arī pedagogi, kuri tendēti situāciju vērtēt caur emocionālo prizmu, un , ja viņiem depresīvas pazīmes ir zināmas un atpazīstamas, viņi tās atpazīst arī bērnos. Tomēr, šie pētījumi neizdala atsevišķi pedagogu prasmes un īpatnības, novērtējot bērnu emocionālo stāvokli, skumjas un depresiju.

Trevors Filipss (Phillips,2001) aicina uz atvērto diskusiju par labākajiem veidiem, lai atrastu veiksmīgākus veidus, kā risināt dažu etnisko minoritāšu bērnu vājos sasniegumus. T.Fillipss atsaucas uz pētījumu, kur atzīts, ka skolai ir savas noteiktas saistības. Lai gan uzsvāru autors liek tieši uz rasu nesaskaņām, nenoliedzami, var piekrist Filipsa sacītajam, ka skolotājiem ir svarīgi apzināties, ka tieši viņi ir nozīmīgi cilvēki bērnu motivēšanā mācīties, mudinot viņus noticēt, ka ir spējīgi veikt mācību darbu un iesaistīties tajā.

Pētnieki Mavropolou un Padeliadu (Mavropoulou, Padeliadu, 2002) pēta attiecību starp skolotāja kontroles uztveri un cēloņa piedēvējumu uzvedības problēmu gadījumos. Tika aptaujāti 305 skolotāji, kuri piekrita idejai, ka daudzas uzvedības problēmas var būt saistītas ar ģimenes ietekmi gadījumā, ja skolas loma un nozīme tiek diskvalificēta. Vienlaikus skolotāji saredzēja lielas savas kontroles iespējas skolēnu personības efektivitātē, interpersonālajās attiecībās un sociālpolitiskajā uzvedībā. Tomēr, tikai saskatītā kontrole interpersonālajās attiecībās nozīmīgi korelē ar 4 cēloņu piedēvējumiem. No šī pētījuma var secināt, ka pedagogi ar kontroli var nozīmīgi ietekmēt interpersonālās attiecības, piemēram, pieņemšanu klasē, bet mazāk var ietekmēt skolēnu personības efektivitāti, kas, savukārt, ir nozīmīgi depresijas manifestācijā.

Autori Reans un Baranovs (Rean &Baranov, 1997) atzīmē, ka pedagogiem ar augstu pedagoģiskās meistarības līmeni raksturīga augstāka motivācija, augstāks psiholoģiskās tolerances līmenis un līdz ar to augstāks noturīgums pret stresu kā tiem pedagogiem, kuriem ir mazāks pedagoģiskās meistarības līmenis. Abidins (Abidin,

2002) savā pētījumā secināja, ka galvenais nosacījums, lai skolotājs izdarītu adekvātus spriedumus, ir skolotāja spriedumi par skolēna uzvedības problēmām un akadēmiskajiem sasniegumiem. Pētījumā izdarīts svarīgs secinājums, ka skolotājiem, lai izdarītu profesionālus secinājumus, netraucē audzēkņu demogrāfiskais raksturojums, neatbilstoša uzvedība vai arī skolotāja paša stress, svarīga ir tieši profesionalitāte. Šie pētījumi apstiprina, ka, lai varētu skolēniem sniegt atbalstu, īpaša nozīme ir pedagoga meistarībai .

Savukārt, K.Maslovska uzsver, ka pedagogiem ir lielas prioritātes, lai atzīmētu pusaudžiem depresiju un kvalitatīvi veiktu nepieciešamās intervences(K.Maslovska,2002)

Katri Jokikokko (Jokikokko, 2005) uzsver pedagogu vajadzību būt sensitīviem multikulturālo atšķirību izpratnē, tāpat arī drošiem interkulturālās kompetencēs, lai varētu atbalstīt personīgo un akadēmisko izaugsmi tik atšķirīgiem audzēkņiem. Autore iepazīstina ar nesen kvalificējušos pedagogu koncepciju par atšķirību un starpkultūru koncepciju Somijas kontekstā. Pētījumā skolotāji ir absolvējuši Internacionālo Skolotāju Izglītības Programmu kā maģistri, šajā programmā fokusējas uz izglītības starpkulturālajiem aspektiem un skolotāju darbu. Šī pētījuma rezultāti tika vākti un analizēti kvalitatīvi, pielietojot fenomenografisko pētījuma metodi. Balstoties uz datu interpretāciju trīs nevienādas atšķirību kategorijas veidojās: redzamās un neredzamās grupu atšķirības, kā arī individuālās atšķirības. Koncepcijā par starpkultūru kompetenci izglītības kontekstā tāpat formējās kvalitatīvi atšķirīgas kategorijas:

- 1) ētiski orientēta, ietverot vērtības, interpersonālo raksturojumu un pamatorientāciju starp citiem cilvēkiem un apkārtējo pasauli;
- 2) prasmi orientēties, iekļaujot organizēšanas prasmes un spēju rīkoties dažādās lomās un dažādās situācijās;
- 3) pedagoģiskā orientācija, iekļaujot starpkulturālas pedagoģiskās kompetences.

Augers (Auger, 2004) pētīja skolotāju spēju atpazīt vidusskolēnu depresiju. 52 skolotāji un 356 skolēni tika iekļauti pētījumā. Starp skolotāju spēju novērtēt skolēnu depresiju un skolēnu pašnovērtējumu tika atrasta 0.22 korelācija ($p < 0.001$), kas liecina, ka šajā pētījumā korelācija ir samērā nenozīmīga, tātad skolotāji ne vienmēr spēj atpazīt skolēnos depresijas pazīmes vidusskolēniem.

Veids, kā pedagogi apraksta bērnu emocijas

Pētījumā Toronto universitātē (Miezītis, 1992) tika izpētīts, ka skolotāji mazāk lieto vārdu "emocijas", labprātāk lietojot vārdu "jūtas". Ja bērns pauž negatīvas emocijas, skolotāji biežāk apzīmē to ar vārdu *emocionāls*, savukārt, ja bērns pauž pozitīvas emocijas, tās skolotāji apzīmē drīzāk par *enerģiskām* vai *dzīvespriecīgām izpausmēm* kā emocionālu izpausmi. Pētījumā tika noskaidrots, kā skolotāji uztver skolēnus, kuri jūtas labi un kā skolēnus, kuri nejūtas emocionāli komfortabli. Bērņus, kuri jūtas emocionāli labi, skolotāji uztver kā spējīgus priecāties par dzīvi, justies labi par sevi un savu skolu, tāds, kas vēlas darīt labus darbus. Tāpat, pēc skolotāju domām, viņi ir mierīgi, spējīgi kontrolēt un pieņemt paust savas emocijas un izvairās no emocionālām grūtībām. Skolotāji ir pārliecināti, ka jūtas šiem bērniem ir diezgan spēcīgas, bet viņi ir pietiekami stabili, lai tās nepārsniegtu kritisku līmeni. Savukārt bērņus, kuri nav emocionāli labākajā formā, ieraujas pašī savās problēmās un nav droši justies labi pašī par sevi, nosacīti var iedalīt divās grupās- bērņi, kuri izrāda atklātu negatīvu uzvedību un bērņi, kuri izvēlas izolēties no sociālām interakcijām. T.Smita un S.Miezītis (Miezītis, Smith, 1992) pētījumā atklāts, ka pedagogi atzīmē bērņu emocionalitātes un uzvedības ietekmes uz pašu pedagogu kompetences izjūtu par savu profesionalitāti, pedagogi atzīst, ka jūtas frustrēti vai pat neizprot, kas patreiz norisinās bērņa iekšējā pasaulē.

Džonsonas, Tompsones, Vilkinsones, Valšas, Baldinga un Vraitas (Johnson, Thompson, Wilkinson, Walsh, Balding, Wright, 2002) pētījumā 25 klašu audzinātāji komplektēja stīpro īpašību un grūtību novērtējumu 523 bērņiem vecumā no 7-11 gadiem. Bērņi pašī nosauca 39 apzīmējumus aptaujā " Mana dzīve skolā". Viena trešā daļa bērņu atspoguļoja sevi kā cietušos vai kā bērņus ar huligānisku uzvedību. Zēni- grūtas prosociālas prasmes, emocionālas problēmas un vispārējus sarežģītījumus sociālajās interakcijās, emociju izpaušanā un hiperaktivitāti tur, kur ir liels risks huligāniskai uzvedībai. Pētījumā nav konstatēta īpaša nozīme vecuma ietekmei. Pētījums apstiprina iepriekš atrastos datus, ka vecums ietekmē pārkāpumus, bet ne tā, ka jaunāki bērņi ir vieglāk ietekmējami. Atzīmējams fakts šajā pētījumā ir saistībā ar doto atbildi, ka ir atzīmējamās emocionālās un sociālās grūtības skolā vecumā līdz 12 gadiem. Tas apstiprina atziņu, ka predispozīcija depresivitātei bērņiem var veidoties jau pirmspubertātes vecumā. Šo ideju apstiprina arī pētnieki Eriksone, Steidžs, Nelsons (Erickson, Stage, Nelson, 2003), kuri mēģināja noteikt, kādā veidā vienaudžu sociālās attiecības attiecināmas uz bērņu depresīvu uzvedību nākotnē. Viņi secināja, ka uzticama un noturīga piederība vienaudžu grupai bērņudārzā ir nozīmīgi

negatīvi saistīta ar depresīvu uzvedību vecākajās klasēs gan zēniem, gan meitenēm. Atbrīvošanās ir pozitīvi saistāma meitenēm, bet ne zēniem. Šī pētījuma kontekstā ir svarīgi atzīmēt, ka arī pirmsskolas vecuma ietekmēm ir svarīga loma, un ir noskaidrojies, ka meitenes šo nostādni var mainīt vairāk kā zēni, tādejādi skolotāju uzmanību ir svarīgi vērst uz bērnu savstarpējo pieņemšanu grupā.

Flori-Rojas un Bufardas (Fleury-Roy, Bouffard, 2006) pētījums ir saistībā ar nekompetences ilūziju sākumskolas bērniem. Galvenais uzdevums bija noskaidrot, vai skolotāji atpazīst bērnus, kuriem ir ilūzija, ka viņi ir nekompetenti, bet pastarpinātais uzdevums-vai skolotāji novērtē bērnu uzvedību un psiholoģisko raksturojumu atšķirīgi kā šos pašus bērnus novērtē citi bērni. 74 skolotāji un 684 4.-5. klašu skolēni tika iesaistīti pētījumā. Tikai 31.3% skolēnu tika novērtēti no skolotāju puses kā bērni ar nekompetences ilūziju. Zēnus ar nekompetences ilūziju skolotāji novērtēja kā mazāk autonomus, tādus, kam ir slikta oma un ir vairāk attālināti kā vienaudži. Skolotāji neatspoguļoja meitenēs nekompetences ilūziju, tādēļ šī pētījuma sakarā izveidojas diskusija par to, cik skolotājiem ir sarežģīti atpazīt bērnus, kuriem ir negatīvs pašnovērtējums par savām kompetencēm.

Meieres, DiPerna, Ostera (Meier, DiPerna, Oster, 2006) pētījums atspoguļo pamatskolas skolotāju priekšstatus par sociālo prasmju svarīgumu un cik šie priekšstati ir noturīgi laikā. Tika aptaujāti 50 skolotāji, un rezultāti parādīja, ka kooperācijas un paškontroles prasmes visa mācību gada garumā no skolotāju puses tiek vērtētas par svarīgākām kā apliecināšanās prasmes, turklāt 11 specifiskas sociālās prasmes vairākums skolotāju nosauca kā īpašas, lai gūtu ievērību klasē. Gibbs un Alloja (Gibb, Alloy, 2006) pētīja cēloņa piedēvējumu stilus 4. un 5. klases skolēniem, un secināja, ka atribūcijas stils šajā vecumā ir starpnieks starp asociācijām par negatīviem dzīves iznākumiem un depresijas attīstību. Īpaši atribūcijas stils saista pret bērnu vērstu verbālu vardarbību un atkal atjauno izmaiņas depresīvos simptomos. Turklāt autori secina, ka sākotnējie depresīvie simptomi nosaka negatīvas izmaiņas bērnu atribūcijas stilā un rada jaunu verbālu aizvainojumu sēriju.

Savā pilotpētījumā par skolotāju spēju uzlabot skolēnu depresijas atpazīšanas prasmes Mora, Šarroks, Skota, Makkvīna, Vreits, Kovana un Bleira (Moor, Sharrock, Scott, Mcqueen, Wrate, Covan, & Blair, 2002) testēja 16 skolotājus pirms un pēc treniņa, kurā skolotāji mācījās atpazīt depresijas pazīmes skolēnos gada laikā. Tika konstatēts, ka pēc treniņa skolotāji jutās drošāki atpazīt depresijas pazīmes skolēnos. Jāatzīmē, ka šie dati nav statistiski pārliecinoši, tomēr dod svarīgu ievirzi turpmākiem pētījumiem, jo šis pilotpētījums norāda, ka ir svarīgi stiprināt skolotāju centienus atbalsēt un stiprināt savus

audzēkņus emocionālajā sfērā. Tāpat šis pētījums ir nozīmīgs, lai izvērtētu iespējas skolotājiem apgūt prasmes atpazīt skolēniem depresiju.

Ieteikumi, kurus piedāvā pedagogi sadarbībai ar bērniem.

Valsts Cilvēktiesību birojs savā pētījumā (2003) atzīst, ka nav pietiekami attīstīts sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības tīkls, lai sniegtu sociālo, pedagoģisko un psiholoģisko atbalstu krīzes situācijā nonākušiem bērniem.

Pēc krīžu centru sniegtās informācijas, kā arī uzklusot pašvaldību speciālistu un bērnu viedokli, tika konstatēts, ka:

- skolās bieži tiek novērota emocionālā vardarbība pret bērniem;
- bērni vairāk uzticas sociālajam pedagogam vai psihologam un mazāk saviem skolotājiem;
- skolā maz runā par audzināšanu, kā arī nepietiekami veic audzināšanas darbu;
- bieži vien ir garlaicīgas stundas;
- trūkst psihologu un sociālo pedagogu;
- ir līdzekļu trūkums, lai aizietu pie ārsta vai cita speciālista;
- bērni baidās no skolotāja attriebības, kas varētu izpausties ikdienas savstarpējā saskarsmē, attieksmē vienam pret otru u.c.

Pētījumā minēts, ka depresija ir viens no skolas neapmeklēšanas cēloņiem Latvijā. Nereti ir gadījumi, kad bērni ir cietuši no skolotāju emocionālās vai fiziskās vardarbības. 2002./2003.g. Latvijas pārskatā par tautas attīstību Ventspilī veiktais pētījums liecina, ka 36% zēnu un 18% meiteņu no 11 līdz 16 gadu vecumā norādīja, ka no skolotājiem piedzīvojuši emocionālu varmācību, bet 18% zēnu un 7% meiteņu – fizisku varmācību. Perlmans (Perlman, 1989) salīdzina vientuļas personības prototipu ar depresīvas personības prototipu un secina, ka ja cilvēks ir vientuļš, tad viņa personībā saskatāmas depresijas pamatizpausmes. Tādā veidā var secināt, ka vientuļš cilvēks var paust depresīvas reakcijas, un arī pedagogu darbā tas ir saistoši un nozīmīgi- caur depresīvām reakcijām atklāt un kļiedēt vientulību. Pamela Kvaltera (Qualter, 2003) savā pētījumā atzīmē vairākas iespējas, kādā veidā var palīdzēt bērnam augt, attīstīties mazinot vientulību:

- uzlabot klases un arī ārpusklases nodarbību klimatu(piemēram, ar grupu darbu vai ar spēli);

- mainīt skolas vērtības vai tikumus(piemēram, ar tālredzīgu rīcību);
- darboties cieši individuāli(piemēram, konsultējot);
- sadarbība ar ģimeni(piemēram, ģimenes terapija vērsta uz to, ka vientulība rodas no kaut kā zaudējuma vai bojāejas).

Solveiga Miezītis (Miezītis, 1992) atzīmē, ka skolotāji nereti ir pārliecināti, ka viņiem trūkst nepieciešamo iemaņu, lai efektīvi vadītu vai strādātu ar bērnu, kuram ir izmainītas emocionālās reakcijas. Vadlīnijās(2001), kuras izstrādātas, lai izvairītos no netīšiem negadījumiem skolās, minēts, ka skolas vidi nepieciešams atbilstoši veidot. Pasākumu prevencijai ir ieteikts pielikt maksimālas pūles, lai veidotu atbilstošu vidi bērniem, bet tāpat ir atzīmēts, ka ir svarīgi sadarboties pedagogiem ar atbalsta personālu.

Kopumā šie pētījumi ir nozīmīgi, lai izprastu skatījumu uz depresivitāti skolēniem un saistītu to ar pedagogu izpratni par depresiju skolēniem. Tradicionālās zināšanas par depresijas fenomena izpratni papildina zinātnieku skatījums uz depresīvām reakcijām kā uz adaptīvām reakcijām (Klerman,1974, Foster,1972, Levinson,1974). Depresīvo simptomu attīstībai ir saistība dzimumu un akadēmiskajiem panākumiem, kā atzīst Kistner, Korinn, White,2003. Latvijā depresija starp pusaudžiem ir izplatīta, apmēram 1/5 daļa pusaudžu atzīmē sev depresīvas domas. Pētnieki atzīmē, ka depresija bērniem ir atpazīstama un liela nozīme depresijas identificēšanā un intervencē ir skolas videi un personālam (Cuijpers, Van Straten, Smits, Smit,2002; Miezītis, Smith,1992; Wiener, Tardif,2004). Analizējot literatūru, var secināt, ka skolotāji ne vienmēr spēj atpazīt depresīvās pazīmes bērniem un pusaudžiem, kā atzīst, piemēram, Fleury-Roy, Bouffard, 2006, Auger,2004. Kā galvenais, lai skolotāji atpazītu depresīvu nostādni skolēnos, tiek minēta skolotāju profesionalitāte, kā min Abidin2002, Jokikokko,2005, Rean&Baranov,1997.Savukārt, Edwards,1990, Edwards&von Hippel,1995, saista pedagogu prasmi atpazīt depresiju skolēnos ar skolotāju pašu individuālajām īpatnībām-ar kognitīvu vai arī emocionālu nostādni. Izpētot pieejamo literatūru, var secināt, ka Latvijā nav uzsvērtā īpaša pedagogu iesaistīšanās bērnu emocionālajā aprūpē. Savā darbā vēlos pētīt pedagogu izpratni par skolēnu depresivitāti un šīs izpratnes saistību ar skolēnu depresivitātes pašnovērtējumu.

Pētījuma jautājumi:

- 1) vai pedagogi aptaujātajā grupā atpazīst depresijas pazīmes skolas vecuma bērnos;

- 2) kādā veidā viņi apraksta skolēnus, kuriem ir paaugstināts depresivitātes līmenis pēc pašvērtējuma;
- 3) kādus ieteikumus viņi piedāvā sadarbībai ar depresīviem bērniem;
- 4) vai pastāv saistība starp bērnu depresijas līmeņa mērījumiem un pedagogu izpratni par skolēnu psiholoģisko stāvokli.

Metode

Pētījuma dalībnieki.

Skolas, lai veiktu pētījumu, tika izraudzītas pēc pieejamības principa.

Pētījumā tika iesaistīti kopā 12 skolotāji, 6 skolotāji lauku skolās un 6-pilsētas skolā. Viņu vecums ir no 30- 55 gadiem, sieviešu kārtas, ar augstāko pedagoģisko izglītību. Šis skaits saistīts ar kvalitatīvi-kvantitatīva pētījuma specifiku, kur būtiska nozīme ir informācijas apjomam. Lai varētu veikt pētījumu, tika iesaistīti 192 skolēni, kuri mācās pedagogu audzināmajās klasēs.

Lai veiktu pētījumu par skolotāju spēju atpazīt depresijas pazīmes skolēnos, tika veikta 12 pētījumā iesaistīto pedagogu audzināto klašu skolēnu aptauja 3.-5. klasēs, vienā pilsētas un divās lauku skolās. Pavisam tika aptaujāti 6 lauku skolu klašu kolektīvi un 6 pilsētas skolas klašu kolektīvi.

Instrumentārijs.

1)Daļēji strukturēta intervija pedagogiem; The Childrens Depression Ratings Scale for Classrooms (CDRSC), M.Moris(1978), Short form of the Childrens Depression Scale for Classrooms.

2)CDI; The Childrens Depression Inventory (1992), M.Kovacs (CDI) Multi Health System. Adaptēts Latvijā 1990.gadā, S.Miezītis, nepublicēts materiāls.

1)Daļēji strukturētā intervija ietver 16 jautājumus, kuri vērsti uz konkrētu skolēnu atpazīšanu un raksturojumu, kā arī uz skolēna emocionālā stāvokļa izpratni. Jautājumi tiek uzdoti frontāli, atbildes tiek fiksētas sarunas protokolā.

2)CDI pētījuma vērtības un rezultāti tiek attiecināti attiecīgo pētāmo skolēnu grupu. Tas ietver 27 jautājumus, kuri vērsti uz bērnu garstāvokļa noskaidrošanu par 2 pēdējo nedēļu laika periodu. Katram jautājumam ir trīs izvērtējuma iespējas, un skolēns

izvēlas vienu no tām. Paaugstināts punktu skaits norāda uz paaugstinātu depresivitātes līmeni.

Procedūra.

Vispirms tiek veikta *frontāla datu ievākšana skolēniem klasēs*. Aptaujas veikšana tiek saskaņota ar skolu vadību, kā arī skolēnu vecāki tiek informēti par aptauju un viņiem tiek lūgta atļauja iegūtos datus izmantot pētījumā. Bērni tiek iepazīstināti ar aptaujas mērķi, kā arī informēti par konfidencialitāti un iespēju saņemt atgriezenisko saiti pēc pētījuma datu apkopošanas. Pētījums tika veikts mācību stundu laikā dienas pirmajā daļā visās klasēs vairāku dienu laikā. Dati tika ievākti un tad apstrādāti statistiski.

Pēc iegūto CDI datu apstrādes aprēķinātas gala summas, kuru novērtējums ir nozīmīgs intervijās ar pedagogiem.

Nākamais etaps pētījumā ir pedagogu *intervija par bērniem audzināmajā klasē, kuriem ir vai nav depresīvas iezīmes*. Intervija balstās uz daļēji strukturētu aptauju. Tā tiek veikta individuāli, pirms tam vienojoties ar katru pedagogu par iespējamo intervijas laiku un vietu. Intervija tika fiksēta rakstveidā, ar iespēju pedagogam pārlasīt atšifrēto savas intervijas tekstu.

Veicot pētījumu, tika veikti pasākumi, lai novērstu procedūras neparedzētu pārtraukšanu. Notika vienošanās ar pedagogiem, ka klase netiks traucēta pētījuma laikā, aptaujas veikšanas laikā pedagogs neatradās klasē. Intervija ar pedagogiem notika viņiem drošā vidē.

Nākošais etaps- *datu apstrāde*, izmantojot matemātiskās statistikas metodes.

Rezultāti

1. etaps.

CDI aptaujā piedalījās 192 skolēni, 111 meitenes un 81 zēns. Skolēnu vecums ir no 8 līdz 13 gadiem . (skat. 2., 3.,4. tabulas)

2.tabula. Statistiskās vērtības aptaujāto skolēnu izlasei. (n=192)

	Vecums	CDI summa
Vidējā vērtība	10,19	10,57
Mediāna	10	9
Moda	10	4
Standartnovirze		7,20
Minimums	8	
Maksimums	13	

3.tabula. Dzimumu sadalījums aptaujāto skolēnu izlasei (n=192)

	Biežumi	Procenti
Meitenes	111	57,51
Zēni	81	41,97

Katrā klasē tika izvērtēti summārie rezultāti, kuri pielīdzināti vērtībām ir/nav depresivitātes iezīmes. Pielīdzinot, vadošie ir centrālās tendences rādītāji, ņemot vērā vienas standartnovirzes vērtību, t.i., līdz 11 summas ballēm depresivitāte ir zema vai ir pieļaujamās robežās (skat. 2.tab.).

4.tabula. Vecumu sadalījums aptaujāto skolēnu izlasei (n=192)

Vecums	Biežumi	Procenti
8	1	0,52
9	46	23,83
10	77	39,90
11	53	27,46
12	14	7,25
13	1	0,52

5.tabulā redzams, ka 113 bērniem jeb 58,85% izvēlētajā grupā nav depresivitātes pazīmju, bet 79 bērniem jeb 41,15% ir iezīmes vai paaugstināts depresivitātes līmenis.

5.tabula. Aptaujas par depresiju biežumu sadalījums skolēniem. (n=192)

	Biežumi	Procenti
Nav depresivitātes iezīmju	113	58,85
Ir iezīmes vai paaugstināta depresivitāte.	79	41,15

2.etaps.

Intervijā ar pedagogiem vispirms tika lūgts nosaukt vairākus bērnus, kuriem nav novērojamas depresivitātes iezīmes un vairākus bērnus, kuriem ir pamanāmas depresivitātes iezīmes, kā arī raksturot abu grupu pārstāvjus, viņu kopīgās iezīmes. Tad pētnieks pedagogam lūdza raksturot tā bērna garastāvokļa izpausmes, kuram, pēc psihologa datiem, ir visaugstākais depresivitātes līmenis. Tādejādi, katrs bērns tiek novērtēts vienu reizi.

Iegūtie dati apstrādāti 2 veidos-

1) tiek šifrēts, vai pedagogs atzīmē bērna depresivitāti vai nē;

6.tabulā redzams, ka pedagogi kopumā vērtējuši vienādu skaitu bērnu gan ar depresīvām rakstura iezīmēm, gan bez redzamām depresijas iezīmēm. (skat. 6.tabulu)

6.tabula. Pedagogu vērtējums skolēnu depresijas izpausmēm. (n=12)

Pedagogi	Biežumi	Procenti
Nevērtē	130	67,36
Neatzīmē depresiju skolēniem	31	16,06
Atzīmē depresiju skolēniem	31	16,06

2) tiek fiksēts, kādas tieši depresivitātes kvalitatīvās pazīmes pedagogi atpazīst bērnos.

Kā nedepresīvas kvalitatīvas pazīmes pedagogi min smaidīgumu, aktivitāti, mierīgumu. Tiek minētas arī tādas pazīmes kā- gaišs, jauks, bez ļaunuma, pieklājīgs, respektējams, gatavs runāt. Kā depresīvas iezīmes ir: bēdīga seja, paaugstināta aktivitāte, tomēr tāpat skolotāji atzīmē, ka bērns var būt neaktīvs un kluss. Skolotāji min īgnumu,

kaušanos, impulsivitāti. Skolotāji atpazīst depresiju bērniem pēc atsevišķām kvalitātēm (neapmierinātība, īgnums, pārmērīga aktivitāte vai arī uzkrītoša neiesaistīšanās). Novērtējot depresīvās iezīmes, skolotāji kā faktoru, kas palīdz izvērtēt stāvokli, nosauc dinamisku – ‘‘mainīgs garastāvoklis, atplaukst, tagad paliek laimīgāks’’ skolotāji kā atpazīšanas faktoru min savas spējas *,sajust, saredzēt* depresivitātes pazīmes bērnos. Nosaucot pazīmes, skolotāji vairās minēt jēdzienu *laimīgs /nelaimīgs, depresīvs/nedepresīvs*. Spēju izprast humoru, jokot skolotāji neuzskata par vadošu, tomēr atzīmē, ka dažreiz bērni ar depresivitātes iezīmēm sliktāk saprot humoru vai pavisam to nesaprot. Dažreiz sliktu garastāvokli skolēniem skolotāji saista ar sliktām sekmēm, biežāk- ar situāciju ārpus skolas, galvenokārt ģimenē.

Lai apkopotu un vispārinātu pazīmes, kuras pedagogi atpazīst bērnos, tika veikta kontentanalīze. (skat.7.tab.)

7.tabula. Pedagogu izvērtētā pusaudžu emocionālā stāvokļa kategorijas.

Nedepresīvie bērni	Depresīvie bērni
Aktivitāte attiekmē un darbībā: <ul style="list-style-type: none"> •pozitīva attieksme; •iesaistīšanās kontaktos; •attiekmē pret darbu; •aktīva uzvedība; 	Aktivitāte attiekmē un darbībā: <ul style="list-style-type: none"> •nedrošība; •nepārliecinātība; •mazkustīgums; •emociju izpaušana: verbāla; neverbāla; •emociju neatklāšana; •pozitīva dinamika pēc uzslavas;
Sociālās vērtības: <ul style="list-style-type: none"> •statuss; •normu ievērošana; •iesaistīšanās sabiedriskajās attiecībās; 	Sociālās vērtības: <ul style="list-style-type: none"> •neiesaistīšanās kontaktos; •neaktivitāte attiekmē •grūtības starppersonu attiecībās;
Personības īpatnības: <ul style="list-style-type: none"> •empātija, spēja dalīties; •emocionalitāte, tās pozitīvās izpausmes; •adaptēšanās spējas; 	Personības īpatnības: <ul style="list-style-type: none"> •demonstratīvisms; •impulsivitāte; •agresivitāte; •cenšanās dominēt; •svārstīgs garastāvoklis
Pedagoga faktors: <ul style="list-style-type: none"> •ārējo izpausmju novērtējums; •emocionālā fona novērtējums; •spēja uztvert skolēna emocionālo stāvokli. 	

Tabulā redzams, ka nedepresīvus bērnus pedagogi nosauc kā aktīvus un pozitīvus attiekmē pret veicamo darbu, apkārtējo sociumu, prezentē savu personību kā pozitīvu. Savukārt, depresīvo bērnu raksturojumā tiek uzsvērtā nedrošība, nekonstruktīva aktivitāte, novēršanās no sociālā kopuma, negatīvo emociju atklāta paušana jeb uzkrītoša slēpšana, kategoriskas personības īpatnības. Tiek uzsvērts, ka, lai novērtētu depresivitāti vai nedepresivitāti skolēniem, ir svarīgs pedagoga faktors, t.i., ka pedagogs novērtē skolēna emocionālo fonu, novēro un novērtē viņa ārējās pazīmes, emocionalitātes pazīmju ārējo izpausmi, kā arī tas, ka spēj sajūst skolēna emocionālo stāvokli.

Ir atbildēts uz pētījuma jautājumu par to, kā skolotāji apraksta skolēnus, kuriem ir paaugstināts depresivitātes līmenis pēc pašvērtējuma.

Kā svarīgu faktoru, lai bērniem ar depresijas iezīmēm palīdzētu skolā, skolotāji min iespēju konkrētiem bērniem sadarboties ar psihologu, pedagogi atzīmē sociālā pedagoga nepieciešamību. Kā vēl vienu faktoru, uzsverot tā svarīgumu, skolotāji atzīmē nepieciešamību sadarboties ar vecākiem, atzīstot, ka iztrūkst nepieciešamās sadarbības šajā aspektā.

Par sev nepieciešamajiem resursiem: skolotājas uzsver, ka viss ir pietiekami un pašas spēj tikt galā ar skolēnu emocionālajām problēmām. Skolotājas atzīst, ka bieži jūtas nogurušas un neatteiktos no palīdzības, piemēram, sadarbojoties ar psihologu. Nozīmīga ir ar bērniem kopā pavadītā laika kvalitāte, kura, pēc empīriskiem pedagogu novērojumiem, ir labāka, ja klasē ir optimāls- 18-23 bērni audzināmajā klasē.

Ir atbildēts uz uzdoto pētījuma jautājumu- kādus ieteikumus skolotāji piedāvā sadarbībai ar depresīviem bērniem.

3.etaps.

Lai veiktu statistisku analīzi par to, vai pastāv saistība starp skolēnu depresivitātes rādītājiem un viņu pedagogu spēju novērtēt depresivitātes pazīmes bērniem, tika pārbaudīta parametrisko statistikas metožu pielietošanas iespējamība ar Kolmogorova- Smirnova kritēriju. Izlasē ir statistiski nozīmīgas atšķirības un nav normāls sadalījums CDI summārajam rādītājam ($p < 0.05$, K-S $Z = 1,90$), tādēļ šīs izlases statistiskajam aprakstam jāpielieto neparametriskās statistikas metodes, t.i. sakarību pētījums ar χ^2 metodi. (skat. 8.tab.)

8.tabula. Kolmogorova-Smirnova koeficienta rādītāji izlasē (n=192).

		CDI summa
Vidējais rādītājs	M	10,56
	SD	7,19
Krasākās atšķirības	Absolūtā	0,13
	Pozitīvā	0,13
	Negatīvā	-0,08
Kolmogorova-Smirnova Z		1,90*

* $p < 0.05$

Pētījuma jautājuma kontekstā jānoskaidro, vai un cik lielā mērā pastāv saistība starp skolēnu depresivitātes rādītājiem un skolotāju doto skolēnu vērtējumu. Skat. 9.tabulu.

9.tabula. χ^2 koeficienta rādītāji saistībā starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un skolotāju novērtējumu par skolēnu depresivitāti. (n=62)

	Val.	df	Sig.
χ^2	14,51**	1	0,00

**p<0.001

Tabulā redzams, ka pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība (p<0.001, Val.(1)=14,51) starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un skolotāju novērtējumu par skolēnu depresivitāti aptaujātajā grupā. Precīzāks situācijas atšifrējums redzams 10. tabulā (skat. 10.tab.).

10.tabula. Skolēnu depresijas pašvērtējums un skolotāju vērtējums par skolēnu depresiju. (n=62)

		Kā novērtē skolēna depresivitāti		Kopā
		nav depresivitāte	ir depresivitate	
CDI vērtējums kvalitatīvi	Nav izteiktu depresivitates iezīmju	skaitis 23	8	31
		% 37,1	12,9	50
Kopā	Depresivitāte iezīmes vai paaugstināta	skaitis 8	23	31
		% 12,9	37,1	50
		skaitis 31	31	62
		% 50	50	100

Tabulā redzams, ka skolotāji 23 bērniem, kuriem nav depresijas, atzīmē, ka nav depresivitātes pazīmju, bet 8 gadījumos, kad bērniem nav depresivitātes pazīmju, atzīmē, ka bērniem parādās depresivitātes pazīmes. Savukārt, gadījumos, kad skolēniem piemīt depresivitāte normas robežās vai arī tā ir paaugstināta, 8 gadījumos no 31 skolotāji neatzīmē depresivitātes izpausmes, bet atpazīst 23 gadījumus, kad bērniem ir paaugstināta depresivitāte, kas atbilst 37.1% no vērtēto bērnu rādītājiem.

Aptaujā skolotāji nav vērtējuši 82 bērnus bez depresivitātes iezīmēm un 48 bērnus ar depresijas iezīmēm. (Skat. 11.tab.)

11.tabula Pedagogu izvēle, vērtējot vai nevērtējot skolēnu depresivitāti. (n=192)

		Vai un kā novērtē depresiju skolēniem			
		Nevērtē	Neatzīmē depr. skolēniem	Atzīmē depr. skolēniem	
CDI vērtējums kvalitatīvi	Nav izteiktu depresivitātes iezīmju	Skaits	82	23	8
		%	42,71	11,98	4,17
	Depresivitātes iezīmes vai paaugstināta	Skaits	48	8	23
		%	25	4,17	11,98
Kopā		Skaits	130	31	31
		%	67,70	16,15	16,15

Šāda situācija veidojās, jo intervijās pedagogi nosauca skolēnus ar, viņuprāt, izteiktākajām depresivitātes iezīmēm. Tostarp, 8 bērniem bez depresivitātes iezīmēm pedagogi atzīmēja depresivitātes iezīmes. 23 bērni neuzrāda depresivitātes pazīmes un skolotāji arī to atzīmē.

Var secināt, ka pastāv statistiski nozīmīga cieša pozitīva saistība starp bērnu depresijas līmeņa mērījumiem un audzinātāju izpratni par skolēnu psiholoģisko stāvokli. Tātad, pētītajā grupā skolotāji atpazīst depresivitātes iezīmes skolēniem.

Pētījuma ietvaros ir arī svarīgi noskaidrot, vai pedagogi atpazīst skolēnus, kuriem, vadoties pēc pašvērtējums, ir ļoti izteiktas un ļoti neizteiktas depresijas pazīmes. Lai to izvērtētu, pētītajās skolēnu depresijas pašvērtējuma vērtībās tika izdalīti tie rādītāji, kuri no vidējās vērtības $M=11$ atšķīrās 1 SD robežās depresijas rādītāju paaugstināšanās un pazemināšanās virzienā. (skatīt 12.tabulu)

12.tabula Pedagogu novērtējums skolēnu augstākajiem un zemākajiem depresivitātes rādītājiem.

			Kā novērtē skolēna depresivitāti		Kopā
			Nav depresivitātes	Ir depresivitāte	Nav depresijas
Marginālās depresivitātes vērtības	Zema depresivitāte	skaits	4	2	6
		%	17,39	8,70	26,09
	Augsta depresivitāte	skaits	4	13	17
		%	17,39	56,52	73,91
Kopā		skaits	8	15	23
		%	34,78	65,22	100

12.tabulā redzams, ka 17,39% no zema depresivitātes pašvērtējuma pedagogi arī vērtē kā nedepresīvus, bet 2 gadījumus (8,7%) no 6 zema skolēnu depresijas zema pašvērtējuma gadījumiem skolotāji vērtē kā depresīvus. Savukārt, 4 no paaugstinātas skolēnu depresivitātes gadījumiem skolotāji vērtē kā nedepresīvus- tas ir 17,39% no kopējā skaita, bet 13 gadījumus ar paaugstinātu skolēnu depresivitāti pedagogi atpazīst kā gadījumus ar depresivitāti, kas ietver 56,52% no kopējo aprakstīto gadījumu skaita.

Pētījumā tāpat jānoskaidro, vai pedagogi atpazīst depresivitāti tieši tiem skolēniem, kuriem tā atzīmējama pēc pašvērtējuma. Lai to noskaidrotu, tika mehāniski salīdzināts konkrēto pedagogu vērtējums ar vērtētā skolēna pašvērtējumu.

13.tabula Skolotāju vērtējuma faktiskā sakritība ar skolēnu depresivitātes pašvērtējumu. (n=12)

Skolotāja kods	Atpazīst	Neatpazīst	Vērtēto gadījumu skaits
1	4	1	5
2	2	2	4
3	6	-	6
4	3	3	6
5	2	1	3
6	6	1	7
7	2	-	2
8	5	2	7
9	4	-	4
10	5	1	6
11	1	3	4
12	6	2	8
Kopā	46	16	62

13.tabulā redzams, ka 46 gadījumos no 62 skolotāji atpazīst depresivitāti konkrētajiem bērniem, kas sastāda 74,1% gadījumu skaitu, bet 25,8% gadījumu skaitu skolotāji neatpazīst konkrētajiem bērniem. Šie rezultāti liecina, ka lielākoties pedagogi atpazīst depresijas pazīmes konkrētiem skolēniem, bet caurmērā kļūdās apmēram 25% gadījumu.

Ir atbildēts uz uzdoto pētījuma jautājumu – pastāv pozitīva saistība starp bērnu depresijas līmeņa mērījumiem un skolotāju izpratni par skolēnu psiholoģisko stāvokli.

Iztirzājums.

Pētījuma mērķis tika uzstādīts, lai noskaidrotu, vai pedagogi atpazīst depresijas pazīmes 3.-5.klašu skolēniem. Šāda veida pētījums ir novitāte Latvijā. Šis pētījums ir svarīgs, lai pētītu situāciju Latvijā saistībā ar pedagogu prasmēm izvērtēt depresiju 3.-5.klašu skolēniem, kas ir nozīmīgi, lai veiktu preventīvo darbu saistībā ar pusaudžu

depresivitāti. Kā atzīmē pētnieki, piemēram, Kaplans, Hongs un Veinholds (Kaplan, Hong, Weinhold, 1984), depresijas iezīmēm atzīmējama līmeņa paaugstināšanās 11 un 14 gadu vecumā, kam var pievienoties anhedonija, suicīdu iespēja, atkarības. Tāpat šis pētījums ir svarīgs tādā nozīmē, ka ir ievadīta saruna ar pedagogiem- kā tieši viņi saredz depresīvos bērnus 3.-5.klasēs. Šis pētījums arī var būt pamats stratēģiju nosacīšanai, lai esošo situāciju depresivitātes ziņā novērtētu un pēc iespējas mainītu un uzlabotu, jo, kā uzskata S.Miezīte, M.Morisa, (Miezītis, 1992, Moris, 1992), pedagogiem ir nepieciešamās prasmes un iespējas, lai uzlabotu depresīvu bērnu situāciju.

Pētījumā tika iesaistīti 12 pedagogi, kuri tika lūgti raksturot savas klases skolēnus, izvēloties dažus skolēnus bez depresijas pazīmēm un dažus skolēnus, kuri, pēc skolotāju domām, uzrāda depresivitātes iezīmes. Lai varētu salīdzināt skolotāju vērtējumu par skolēnu depresiju ar depresivitātes rādītājiem grupā, tika aptaujāti 192 skolēni, tika aprēķināti rādītāji visā skolēnu grupā, turpmāk tika pētīta saistība starp pedagogu vērtējumu par skolēnu depresivitāti un viņu vērtēto 62 bērnu pašvērtējumu. Katrs bērns tika vērtēts vienu reizi, savukārt, katrs pedagogs vērtēja vairākus skolēnus.

Balstoties teorētiskajā materiālā, var secināt, ka ir nozīmīgi integrēt bioloģiskos un sociālos procesus, lai ietekmētu depresijas izcelsmi pusaudžiem. Nozīmīga loma ir pedagogiem gan lai atklātu depresiju skolēnam, gan lai veiktu preventīvo darbu. Jokikokko Katri (2005) piedāvā skolotāja kompetenču modeli, kur skolotājam var galvenokārt būt ētiski un uz vērtībām orientēta kompetence, aktīva un organizējoša vai arī pedagoģiska, izceļot pedagoģiskas kompetences. Pedagoga izvēlētās kompetences kā vadlīnijas tādā veidā var ietekmēt izpratni par skolēnu emocionālo stāvokli un ļauj izvēlēties metodes, ar kurām pedagogs var efektīvi strādāt, lai pozitīvi mainītu emocionālo fonu klasē, kā arī lai sadarbotos ar kādu skolēnu individuāli. Kā secināja pētnieki Mavropoulou un Padeliadu (2002), kontrole nevar būt efektīvs veids, kā pedagogs personības efektivitāti, tādejādi pedagogam jāizvēlas cita stratēģija. Kā atzīmē S.Miezītis (Miezītis, Seile 2002), pedagogu izvēlētās adekvātas stratēģijas var pozitīvi ietekmēt skolēnu emocionālo attīstību.

Šī pētījuma ietvaros tika noskaidrots, ka pastāv statistiski nozīmīga saistība starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un skolotāju novērtējumu par skolēnu depresivitāti aptaujātajā grupā. Tas liecina, ka skolotāji spēj izvērtēt skolēnu depresivitātes izpausmes. Iegūtie rezultāti liecina, ka pedagogi pētāmajā grupā spēja atpazīt depresiju konkrētajiem skolēniem vairumā gadījumu- 74,1%. Tas apliecina, ka pedagogi pētītajā grupā pievērš uzmanību bērnu emocionālajām reakcijām un novērtē tās. Tostarp, skolēnus ar depresijas

līmeņa augstākajiem rādītājiem pedagogi atpazīna 56% no paaugstinātu depresijas rādītāju gadījumu, kas ir nedaudz mazāk. Šāda situācija var veidoties dažādu iemeslu dēļ, piemēram, ja pedagogs kā depresīvas pazīmes izvēlas ārējas reakcijas, bet neņem vērā individuālas īpatnības vai depresijas simptomu specifiku.

Pētījumā tika noskaidrotas kategorijas, kuras novērtē pedagogi, lai apzīmētu skolēnu depresivitāti vai nedepresivitāti. Pedagogi aptaujātajā grupā atzīmēja trīs galvenās kategorijas, pēc kurām vadās, lai raksturotu depresīvus vai nedepresīvus bērnus- aktivitāte attieksmē un darbībā, sociālās vērtības un personības īpatnības. Sociālās vērtības, pēc pedagogu teiktā, ir pretēji vērstas depresīviem un nedepresīviem bērniem, ja depresīvi bērni vairās no sociāliem kontaktiem, tas nedepresīvi bērni labprāt iesaistās sociālajos kontaktos. Aktivitāte attieksmē un darbībā pedagogu skatījumā nedepresīviem skolēniem saistīta ar pozitīvu virzību un izaugsmi, savukārt depresīviem bērniem prevalē nedroša rīcība, bet uzdrošināšanās saistās ar negatīvu emociju paušanu. Personības īpatnības nedepresīviem bērniem tiek uzsvērtas, novērtējot viņu empātiju, spēju adaptēties un būt emocionāli pozitīvi virzītam, bet kā depresīva pazīme tiek minēta skolēnu neapmierinātība ar esošo un savas attieksmes aktīva paušana.

Salīdzinot ar Veinberg bērnu depresijas simptomu uzskaitījumu, aptaujātajā grupā pedagogi kā depresivitātes pazīmes minēja nomākta garastāvokļa, agresīvas uzvedības, sekmju pazemināšanās, sociālo kontaktu mazināšanās, ierastās enerģijas zuduma faktoru, bet savos aprakstos neietvēra pašnoniecināšanās tieksmes, izmaiņas attieksmē pret skolu, somatisko sūdzību, miega traucējumu un ēstgribas izmaiņu faktorus. Tas parāda, ka pedagogi situāciju novērtē, vadoties, galvenokārt, pēc novērotā. Kā kvalitātes, kuras raksturo skolēna nedepresivitāti, pedagogi min pazīmes, kuras ārēji var novērtēt kā patīkamas un atvērtas, t.i., ja smaida, ir pieklājīgs, mierīgs, ar pašcieņu, gatavs runāt. Šīs pazīmes ir novērojamas ārēji un šajā raksturojumā nav ietverts redzējums par paša skolēna sajūtām, bet ir novērtējamas kā pozitīvas un sociāli vēlamas. Savukārt, pie pazīmēm, kuras raksturo depresivitāti, pedagogi nosauc pazīmes, kuras var kvalificēt kā sociāli ne pārāk vēlamas un kuras ir noraidošas attiecībā pret apkārtējiem- īgnums, kaušanās, pārmērīga aktivitāte vai neiesaistīšanās, kā arī bēdīgums, kurš ir novērojams ārēji. Bērna bēdīgums un iespaids, ka skolēns nejūtas iederīgs ir rādītāji, kuri liecina par skolotāja novērotajām emocionālajām izpausmēm. Vērā ņemams ir skolotāju novērotais par dinamikas izmaiņām- ‘‘tagad ir labāk’’, kas nozīmē, ka pedagogi vērtē skolēnus laika periodā, tomēr šajā aspektā pedagogiem būtu nepieciešams apzināties atskaites punktus. Pedagogu nepilnīgai skolēnu

depresivitātes novērtēšanai var būt arī citi iemesli, piemēram, gadījumā, ja pedagogiem trūkst visaptverošas informācijas par depresiju raksturojošiem simptomiem, vai arī ja skolas ietvaros nav izveidojusies pietiekoši produktīva sadarbība ar vecākiem un atbalstošo personālu, ko apliecina arī pedagogu minētais, ka viņi vēlētos lielāku vecāku ieinteresētību par saviem bērniem skolā un ciešāku sadarbību bērnu audzināšanā un emocionālajā aprūpē. Šos aspektus būtu iespējams mainīt, paaugstinot skolotāju profesionalitāti emociju atpazīšanas un depresijas prevencijas jomā.

Intervijas šajā pētījumā apliecina, ka pedagogu uztverē depresivitāte bieži veic adaptīvu funkciju, kas saskan ar Klermana (Klerman, 1974), Forstera (Forster, 1972), Levinsona (Levinson, 1974) darbos minēto, jo gandrīz visos gadījumos pedagogi minēja iemeslu, ar kuru varētu būt saistītas skolēna depresīvās reakcijas. Pedagogi atzīmēja, ka atsevišķos gadījumos depresivitātes simptomi mazinājās, mainoties pozitīvi kādam, pēc pedagoga domām, depresivitāti izraisošam faktoram.

Pētījums ir salīdzināms ar Augera (Auger, 2004) pētījumu par pedagogu spēju atpazīt depresiju vidusskolēniem, kurā minēts, ka pedagogi ne vienmēr atpazīst depresiju skolēniem, tomēr šos pētījumus nevar salīdzināt tādā ziņā, ka 3.-5.klašu skolotāji ir mijiedarbībā ar audzināmo klasi caurmērā visu mācību darba laiku, tādā veidā 3.-5.klasēs iespēja novērtēt depresīvās iezīmes ir lielāka, ko arī parāda iegūtie rezultāti aptaujātajā grupā, parādot saistību starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un pedagogu novērtējumu skolēnu depresivitātei. Tāpat arī Floiri-Roja un Bufarda (Fleury-Roy&Bouffard, 2006) piedāvā diskusiju par to, cik lielā mērā skolotāji bērnos atpazīst emocijas, kas saistītas ar nekompetenci, kas apstiprina, ka skolotājiem būtu nepieciešama informācija par to, kā atpazīt depresivitāti. Tādejādi, ir svarīgi pārdomāt, kāda informācija pedagogiem būtu nepieciešama, lai palīdzētu veiksmīgāk izprast skolēnu emocionalitāti un grūtības, saistītas ar emocionālo pārdzīvojumu.

Ieteikumi, ko pedagogi min sadarbībai ar depresīviem bērniem, lielākoties saistīti ar komandas darbu, iesaistot skolas atbalsta personālu un skolēnu vecākus. Tāpat skolotāji ir gatavi uzlabot savu emocionālo stāvokli konsultācijās pie psihologa. Pedagogi neuzsvēra iespēju, ka ar psihologa atbalstu pedagogs var ievērojami mainīt depresīvu nostādni klasē. Nozīmīgs aspekts, pēc pedagogu domām, ir klases apjoms- 18-23 bērni, lai pedagogs optimāli varētu sadarboties ar bērniem un ātrāk pamanīt notiekošās izmaiņas. Pēc pedagogu domām, šajā gadījumā sadarbība klasēs notiktu kvalitatīvāk, kā arī būtu iespējams sniegt vairāk atbalsta skolēnam, kuram ir pamanāmas depresīvas iezīmes.

Šajā skatījumā var secināt, ka pedagogi lielā mērā izjūt atbalsta trūkumu gan no valsts institūciju puses, gan no atbalstošā personāla puses. Diskusijas ietvaros var spriest, kā tiek deleģēti pienākumi un atbildība saistībā ar bērnu psiholoģisko aprūpi un cik mērķtiecīgi un tālejoši ir plāni komandas darbā, lai skolēni justos emocionāli komfortabli. Paliek atklāts arī jautājums, cik lielā mērā tas saistīts ar pedagoga kompetenci, profesionalitāti un darbaspējām.

Šī pētījuma stiprā puse ir tā, ka tēma ir nozīmīga šodienas situācijā Latvijā. Aizsākot šo tēmu, rodas iespēja sadarboties komandā, lai veidotu labvēlīgākus apstākļus, lai veidotos izpratne par skolēnu emocionālo labklājību. Pētījuma pirmajā etapā izmantotais tests CDI ir adaptēts Latvijā, tātad piemērots izpētes veikšanai Latvijā. Daļēji strukturētās intervijas jautājumi pedagogiem ir saistīti ar bērnu emocionālo reakciju nosaukšanu. Daļēji strukturēta intervija šajā gadījumā ir piemērojama, jo pedagogi veiksmīgāk iesaistās sarunā, kura ir ar sarunas struktūru, jo ievirzošā tēma un uzdotie jautājumi saistās ar pedagoga veicamo darbu. Tādā veidā aptaujas uzbūve ir noderīga, uzsākot situācijas noskaidrošanu, tas ir, izpētot, kādā veidā pedagogi apraksta skolēnu depresivitāti, bet, lai konkretizētu situāciju Latvijā, būtu nepieciešams izveidot un adaptēt atbilstošu nosacījumiem testu pedagoga novērtējumam skolēnu depresivitātei.

Pētījumā iegūtie rezultāti ir interpretējami kā statistiski nozīmīgi, savukārt, kvalitatīvie rezultāti ļauj izdarīt secinājumus par galvenajiem rādītājiem, kurus pedagogi ņem vērā, lai atzīmētu depresivitāti skolēniem.

Kvalitatīva pētījuma ietvaros tika veidota neliela izlase, tādēļ turpmākajos pētījumos būtu nepieciešams veidot lielāku izlasi, lai varētu veidot lielāku grupu raksturojošus secinājumus. Tāpat arī būtu svarīgi uzzināt, kādos gadījumos depresivitātes novērtējums ir saistīts ar paša pedagoga emocionālajām un kognitīvajām iezīmēm, vai pedagogi depresivitāti atpazīst, vairāk par to uzzinot, vai arī to sajūt bērnos, jo ir pārdzīvojuši līdzīgu pieredzi.

Galvenie secinājumi.

1. Pedagogi aptaujātajā grupā atpazīst depresivitātes iezīmes 3.-5.klašu skolēniem.
2. Parametri, pēc kuriem pedagogi novērtē pusaudžu depresivitāti, ir: aktivitāte attieksmē un darbībā, sociālās vērtības un personības īpatnības, turklāt, novērtējumā tiek ņemts vērā pedagoga faktors, viņa spēja uztvert signālus par

skolēna depresivitāti. Pedagogi, aprakstot min ārēji novērojamas un novērtējamas pazīmes, kā, piemēram, uzvedība, sekmes, bet neuzsver skolēnu izjūtas, vēlmes, somatiskus raksturojumus.

3. Pedagogu ieteikumi sadarbībai ar depresīviem bērniem saistās ar skolas personāla komandas darbu un sadarbību ar vecākiem, kā arī ar mācību darba organizāciju klases lieluma ziņā.
4. Pastāv statistiski nozīmīga saistība starp skolēnu depresivitātes pašvērtējumu un pedagogu novērtējumu skolēnu depresivitātei.

Pētījumā pierādīts, ka pedagogi pētītajā grupā atpazīst depresivitātes pazīmes skolēniem. Tātad ir iespējams turpināt izpēti, saistītu ar pedagogu spēju atpazīt depresivitātes pazīmes skolēniem, izvērst to, turpinot saistīt ar situāciju Latvijā.

Balstoties uz iegūtajiem pētījuma datiem, iespējams virzīt sadarbību starp pedagogiem un vecākiem, atbalstošo personālu un, pats svarīgākais, skolēniem. Iegūtie rezultāti ir labs iedrošinājums profesionāliem pedagogiem izmantot savas prasmes, atpazīstot depresivitātes pazīmes skolēnos, kā arī aicinājums pilnveidot savas prasmes un profesionalitāti arī turpmāk.

Literatūras saraksts

- Abidin, R. (2002). Stress, biases, or professionalism: What drives teachers' referral judgments of students with challenging behaviors? *Journal of emotional and behavioral disorders*, Vol.10, Issue 4, pp.204-212.
- Andrews, J., Hops, H., Lewinsohn, P.M., Roberts R. M.,(1990) Psychosocial Correlates of Depressive Symptomatology among High School Students, *Journal of Clinical Child Psychology*, Vol. 19.
- Aronson, E., Vilison T., Eikert, R.,(2002). *Psihologičeskije zakoni*, Praim-evroznač,
- Auger, R.W.,(2004). The accuracy of teacher reports in the identification of middle school students with depressive symptomatology. *Psychology in the Schools*;Vol. 41 Issue 3, pp.379-389.
- Bojārs, J.,(2003). Depresīvie traucējumi bērniem un pusaudžiem *Jums, Kolēģi*, novembris, 26-27.lpp.
- Boulbijs Dž.,(1998). *Drošais pamats*, Rasa ABC,
- Carlton, W.,W., Strober, M., (2001).Conduct Disorder in Children and Adolescents.*Children's Mental Health Ontario*.
- Cuijpers, P., Van Straten, A., Smits, N., Smit, F.(2006). Screening and early psychological intervention for depression in schools. *European Child & Adolescent Psychiatry*;Vol. 15 Issue 5, p300-307, 8p.
- Edwards, K., (1990).The Interplay of Affect and Cognition in Attitude Formation and Change, *Journal of Personality & Social Psychology*; Vol. 59 Issue 2, p202-211,
- Edwards, K., von Hippel, W. (1995). Hearts and minds: The priority of affective versus cognitive factors in person perception. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 996-1011
- Erickson, M.J., Stage,S.A., Nelson, J., Ron, E. (2006). Affiliation and Social Engagement With Peers: Prospective Risk and Protective Factors for Childhood Depressive Behaviors. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders*; Vol. 14 Issue 1, p50-61.
- Fleury-Roy, M.H., Bouffard, T.(2006). Teachers' recognition of children with an illusion of incompetence.,*European Journal of Psychology of Education - EJPE*; Vol. 21 Issue 2, p149-161.

- Forster, P.G., (1973). The Sociology of Social Movements. *British Journal of Sociology*; Vol. 24 Issue 4, p522-523.
- Gibb, B. E., Alloy, L. B.(2006). A Prospective Test of the Hopelessness Theory of Depression in Children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*;Vol. 35 Issue 2, p264-274.
- Hasan,N., Power, T.G. (2002). Optimism and pessimism in children: A study of parenting correlates. *International Journal of Behavioral Development*;Vol. 26 Issue 2, p185-191.
- Harrington, R (1990)Treating Depression in Children and Adolescents, *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*,Vol. 31 Issue 6, pp1005-1005,
- Hells D.,(1999). *Landšaft depressii*, Alteija, Maskava
- Hirshfeld, D. R.,Biederman, J.,(1997). Associations between expressed emotion and child behavioral inhibition and psychopathology. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*; Vol. 36 Issue 2, pp205-214
- Izard E.C., Schwartz M.G. Rutter,M., (1986). In Carroll E.Izard &Peter B.Read (Ed.) (1986)*Depression in Young People*,New York, the Guilford Press.pp.33-135.
- Izard E.K.,*Psihologija emocij*, Piter, 2000
- Johnson,H.R.,Thompson,M.J.,Wilkinson, J., Walsh, S., Balding,L., Wright, J.,V. (2002). Vulnerability to Bullying: Teacher-reported conduct and emotional problems, hyperactivity, peer relationship difficulties, and prosocial behaviour in primary school children *Educational Psychology*; Vol. 22 Issue 5, p553-556.
- Jokikokko, Katri(2005). Interculturally trained Finnish teachers' conceptions of diversity and intercultural competenceIntercultural. *Education*; Mar, Vol. 16 Issue 1, pp69-83.
- Kaplan, S.L., Hong, G.K., Weinhold, C.(1984). Epidemiology of Depressive symptomatology in Adplescents. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*.XXIII.pp.91-98.
- Kistner, J. A., David, C.F ., White, B.A.(2003). Ethnic and Sex Differences in Children's Depressive Symptoms: Mediating Effects of Perceived and Actual Competence.*Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*;Vol. 32 Issue 3, pp341.
- Kleftaras, G Didaskalou, E(2004). Incidence and teachers' perceived causation of depression in primary school children in Greece *School psychology International*;Vol25,p p333-345.

- Klerman, G.L., Dimascio A., Weissman, M., Prusoff, B. & Paymel, E.S., (1974). Treatment of depression by drugs and psychotherapy. *American Journal of Psychiatry*, pp. 131-186, N.91
- Lieberman, R.P., & Raskin, D.E., (1971). Depression: A behavioral formulation. *Archives of General Psychiatry*, 24, 515-523.
- Lewinsohn, P.M., (1974).. I. R.J. Freideman & M.M. Katz (Eds.) A behavioral approach to depression. *The psychology of depression: Contemporary theory and research*. Washington, DC: Winston.
- Maag, J.W., (2002). Contextually Based Approach for Treating Depression in School-Age Children, *Intervention in Schools & Clinics*; Vol. 37, Issue 3, pp. 149.
- Martens, B. K., Peterson, R.L., Witt, J.C., Cirone, S. (1986). Teacher Perceptions of School-Based Interventions, *Exceptional Children*; Vol. 53 Issue 3, pp. 213-223.
- Maslovska K. (2002). Bērnu un pusaudžu depresija, Miežītis S., Seile M. (red.) *Skola visiem*, Skolu atbalsta centrs, lpp. 311-322.
- Mavropoulou, S., Padelidi, S. (2002). Teachers Causal Attributions for Behaviour Problems in Relation to Perceptions of Control, *Educational Psychology*; Vol. 22 Issue 2, pp. 191-202.
- Meier, C.R., DiPerna, J., Oster, M. M. (2006). Importance of Social Skills in the Elementary Grades *Education & Treatment of Children*; Vol. 29 Issue 3, pp. 409-419.
- Moor, S., Sharrock, G., Scott, J. McQueen, H., Wrate, R., Cowan, J. & Blair, C. (2002). Evaluation of a teaching package designed to improve teachers recognition of depressed pupils, Available online, 25 March
- Miezitis, S. & Kalnins, I. (1995). Mental Health and Depression among Adolescents in Latvia. *Journal of Baltic Studies*, 3,
- Miezitis S., Kalnins I. & Ranka I., (2001). Relationship between depressive Tendencies and Attitudes to School Reported by Adolescents in Latvia: *Implications for Prevention*. in *New Developments in Psychology in the Baltics: Theory and Practice*. Proceedings: IV International Baltic Psychology Conference, Riga, Latvia. pp. 6-17
- Ollendick, T.H., Seligman, L.D. Goza, A. B., Byrd, D. A., Singh, K. (2003). Anxiety and Depression in Children and Adolescents: A Factor-Analytic Examination of the Tripartite Model. *Journal of Child & Family Studies*; Vol. 12 Issue 2, pp. 157-171

- Perlman, D., Peplo, L, (1989). *Labirinti odinočestva*, Moskva, Progress.
- Phillips, T.(2005). The new professionalism of schools. *Education Review*;Vol. 18 Issue 2, pp12-16.
- Ranka, I., Miežitis, S., Kalnins, I., & Ervika, G. (1996). Skolēnu garīgā veselība Latvijā. *Latvijas Arsts*, 2, lpp. 89-92.
- Rean, A.A., Baranov, A.A., (1998). Factors in Teachers' Tolerance of Stress. *Russian Education and Society*, V 40, pp.52-68.
- Reinherz, H.Z., Frost, A.K., Biggle(1991). Depression and Gender An International Review Frances M. Culberson University of Wisconsin- Whitewater and Mental Health Associates. *American Psychologist*, vol.52, no.1., pp.25-31.
- Reynolds, W.M., Anderson, G., & Bartell, N., (1985). Measuring depression in children: A mulimethod assessment investigation. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 13(4), pp.513-526.
- School Health Guidelines to Prevent Unintentional Injuries and Violence. (2001). *MMWR: Morbidity & Mortality Weekly Report*, 01492195, 12/7 Supplement RR-22, Vol. 50, Issue 48
- Smith, A.T., Miežitis, S. (1992). Teachers' Understanding of Children's Emotions and Childhood Depression, in Miežitis S., (1992). *Creating Alternatives to Depression in Our Schools*, Hogrefe & Huber Publishers, Seattle, Toronto, Bern, Göttingen .
- Snyman, M.V, (2003). Young adolescent girls' experience of non-clinical depression, *Education*, Vol. 124 Issue 2, pp269-288.
- Štīmerlings, D.(2005). *Atbrīvojies no depresijas*, Pētergailis.
- Qualter, P., (2003). Loneliness in Children and Adolescents: What Do Schools and Teachers Need to Know and How Can They Help? *Pastoral Care*,
- Tērauds E., Andrēziņa R., Kupča B.(2002) *Depresijas norise un ārstēšanas vadlīnijas*, Latvijas psihiatru asociācija.
- Vail, K. (2005). Helping Students Through Depression. *Education Digest*; Vol. 70 Issue 8, pp36-42.
- Valsts Cilvēktiesību birojs, (2003) Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai, Valsts Cilvēktiesību birojs, Rīga, [http://www.vcb.lv/zinojumi/Bernu_tiesibu_stavoklis_\(pet.2003\).doc](http://www.vcb.lv/zinojumi/Bernu_tiesibu_stavoklis_(pet.2003).doc).

- Weinberg, W.A., Rutman, J., Sullivan, L., Penick E.C &Dietz, S.G.(1973). Depression in children referred to an educational diagnostic center: Diagnosis and treatment. *Journal of pediatrics*, 83, 1065-1072.
- Weissman, M.M., Goldstein RB., Mcavay G., Nunes E.V., Verdeli H., Wickramaratne P. J.,(1999). Risk/Protective Factors among Addicted Mothers' Offspring: A Replication study.*American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, Vol. 25
- Wiener, J.,Tardif, C.Y. (2004). Social and Emotional Functioning of Children with Learning Disabilities: Does Special Education Placement Make a Difference? *Learning Disabilities Research & Practice* (Blackwell Publishing Limited);Vol.19 Issue 1, pp20-32.

Bibliogrāfija

- Cytryn, L., &McKnew, D.H., Jr.(1974). Factors influencing the changing clinical expression of the depressive process in children. *American Journal of Psychiatry*, 131,879-881.
- Freud, S(1916). Trauer und melancholie, G.W. 10.
- Forster C.B A functional analysis of depression, *American psychologist*, 28, 857-871
- Pervova.I.H.(1999). Diagnostika i lečeņie detskoi i podrostkovoi depressii, *Voprosi psihologii*, N.3., 107.str.
- Spravočņik po psihologii I psihiatrii detskogo I podrostkovogo vozrasta*,(2000). Cirkin J.(red.) Piter,

Apliecinu, ka šis ir Svetlanas Berģes oriģināls darbs paraksts_____

datums_____